

Martina KYSELOVÁ

Plzeň

Módní výrazy v mluvených projevech žáků

K velmi nápadným módním výrazům, sledujeme-li vyjadřování mladých lidí, patří slova jako *super*, *hustý*, obraty jako *je to super*, *to je na pohodu* a celá řada dalších. Všechny spojuje jedno – vyjadřují hodnocení, a to buď člověka (jeho vlastností či vzhledu), věci, nebo situací. Proto se ve svém příspěvku soustředíme na zhodnocení jazykových prostředků, jimiž je v jazykových projevech mladé generace vyjadřováno hodnocení. Zajímalo nás, které hodnotící výrazy děti volí, jsou-li některé výrazy v jejich vyjadřování nové, respektive módní, a kterými jazykovými prostředky dosahují intenzifikace svého vyjádření.

Na základě svých učitelských zkušeností a názorů v odborné literatuře (Jaklová 1993–1994) jsme předpokládali, že se v komunikátech žáků budou v hojně míře objevovat lexikální prostředky expresivní a lexikální prostředky aktualizované.

Pro získání jazykového materiálu jsme zvolili metodu rozhovoru s žáky deváté třídy základní školy. Rozhovory byly vedeny v neformálním prostředí na školním výletě. Děti byly motivovány ke spontánnímu projevu jednak zvoleným tématem, o kterém se hovořilo (Co mi škola dala a co mi vzala, popř. Co bych změnil na škole), jednak vysvětlením důvodu nahrávání. Skutečnost, že jejich jazyk bude „vědecky zkoumán”, byla pro děti velmi zajímavá. Domníváme se však, že mohla ovlivnit volbu lexikálních prostředků a že děti volily lexémy, které považovaly za „vhodnější” vzhledem k dané situaci.

Získaný materiál tvoří 15 nahrávek mluvených projevů žáků. Rozsah jednotlivých nahrávek je 3–10 minut. Zkoumaný materiál je doplněn o výrazy, jež jsme získali zachycením výrazů, které děti běžně používají ve škole a mimo ni.

Pro analýzu jsme zvolili tato kritéria:

1. Z hlediska sémantického nás zajímalo, nakolik se jednalo o výrazy expresivní a stylově neutrální. V případě expresivity jsme se soustředili na to, zda jí bylo dosaženo přenesením významu.
2. Z hlediska formy jsme sledovali výskyt nesklonných výrazů a jejich funkci.
3. Svoji pozornost jsme zaměřili na prostředky intenzifikace vyjádření, které žáci využívají.
4. Soustředili jsme se na časté výrazy a v souvislosti s tím na výrazy, které lze označit jako módní na základě srovnání s výrazy doloženými ve slovníku.

Kritérium slovního druhu pro nás nebylo důležité, přesto můžeme konstatovat, že samozřejmě nejčastěji byla zastoupena adjektiva.

Shromáždili jsme 93 dokladů zkoumaného jevu. Zastoupeny jsou stylové neutrální prostředky pro hodnocení pozitivní i negativní (*nepostradatelný, nevyměnitelný, úžasný, milý*), mnohem početnější je však skupina expresivních prostředků (56x). Zastoupena jsou jednak tradiční expresiva uváděná slovníkem, jejichž expresivita je dána hláskovou podobou, nebo přenesením významu (*šprt, ňouma, držkatý, pitomý, nafoukaný*), jednak expresiva s přeneseným významem, která však ve slovníku nenajdeme (*vymletý*), další skupinu expresivních výrazů tvoří ustálené obraty (*to je hustý, to je drsný*) – viz dále.

Svoji pozornost zaměřujeme především na adjektiva *hustý, drsný, libový, trapný* a *vypatlaný* a *vymletý*. Tyto výrazy jsou pravidelně využívány k hodnocení situací. Jejich funkce jsou však mnohdy odlišné. Výrazy *hustý* a *drsný* děti užívají při hodnocení něčeho výrazného, neobvyklého, překvapujícího, ev. něčeho, co bude mít vážné následky (*Slovník nespisovné češtiny* 2006) (*tak to je teda hustý, ta hodina byla docela drsná*). Tato adjektiva získávají expresivní příznak metonymickým přenesením významu. Jejich původní významy 'jsou těsně seskupeny' nebo 'navrstvený a hrubý'. V dětských projevech jsou velmi časté, ale někdy jim konkuruje významově užší adjektivum *libový*. Je užito pouze při pochvalném označení (*to je fakt libová kapela, no tak to je libový*). Děťmi je tento lexém vnímán jako méně obvyklý,

nese charakter novosti, proto jej můžeme považovat za módní i přesto, že jeho frekvence je nižší než frekvence výrazu *hustý*. Všechna výše uvedená adjektiva najdeme ve *Slovníku nespisovné češtiny*.

Výrazy *blbý* a *trapný* doložené *Slovníkem spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, které jsou zastoupeny poměrně často, slouží pouze k hodnocení situací negativních (*některý zákazy jsou úplně blbý, něco je takový docela trapný*). Adjektivum *trapný* je využíváno jako expresivní s významem, který ve slovníku doložen není. Vyskytuje se v obrazech *to je trapný*, jež jsou zcela synonymní s obratem *to je blbý*.

Adjektiva *vypatlaný* a *vymletý* s významem 'úplně hloupý' (*přece nejsem tak vypatlaná, je úplně vymletej*) opět nabyly expresivity přenesením významu. *Vypatlaný* je uvedeno ve *Slovníku nespisovné češtiny*, *vymletý* v žádném slovníku uvedeno není. Soudíme, že *vymletý* je aktuální náhradou. Četnost nás vede k tomu, že ho považujeme za módní.

Většina expresivních výrazů je součástí ustálených obrátů. Získaný materiál dokládá také četné frazeologismy, jejichž součástí jsou předložková spojení *být v pohodě, být na pohodu, na palici* (*Patřík je hrozný v pohodě, dřív to bylo takový na pohodu, myslím si, že je to na houby*). Mezi nimi je nejčastější *být v pohodě*, které je na rozdíl od spojení *být na pohodu* doloženo ve *Slovníku nespisovné češtiny*. Opět je zde patrná tendence k aktualizaci.

Nesklonné výrazy jsou v našem materiálu pouze čtyři: *bezva, senza, super, nefér*, ale objevují se často. Jsou užity jednak v adjektivní funkci atributu (*bezva učitel, super lidi*), jednak jako součást ustáleného obratu (*to je senza, to je super*). Výrazy *bezva* a *senza* jsou frekventovanější než jejich nezkrácené podoby *bezvadný* a *senzační*. Zejména *super* lze díky jeho vysoké frekvenci považovat za módní. Opět se jedná o výraz, který podléhá aktualizaci. Vedle nesklonného *super* je užíváno také adjektivum *suprový* (*suprový zážitky*) s významem 'vynikající, skvělý' zcela začleněné do českého deklinačního systému. Obě podoby považujeme za módní.

Charakteristickým rysem dětského vyjadřování je využívání prostředků, jimiž je dosahováno intenzifikace hodnotícího výrazu.

Využití komparativu a superlativu jako intenzifikačního prostředku je doloženo (*uvolněnější, hrubší, hezčí*), ale není příliš časté. Obvyklé je zdůrazňování naléhavosti spojením hodnotícího výrazu s adverbium (*hodně v pohodě, úplně stoprocentní, docela na pohodu, strašně rád, hrozně v pohodě*). Vysokou frekvenci má zejména modální částice *fakt* (*fakt senza, fakt divný, fakt uvolněný, fakt libová kapela*) uváděná ve *Slovníku nespisovné češtiny* jako jedna z nejčastějších částic s významem ujištění. Jednou je doloženo zcela nevhodné spojení obou výše uvedených možností *víc uvolněnější*.

Rozborem zkoumaného materiálu docházíme k závěru, že v mluvených projevech žáků jsou velmi časté expresivní výrazy. Mezi nimi dominují expresiva vzniklá přenesením významu (*hustý, drsný, libový, vymletý*). Módní jsou podle našeho názoru nejen výrazy časté (*trapný, hustý, super, v pohodě*), ale také výrazy aktualizované (*libový, suprový, vymletý, na pohodu*), jež se vyskytují v nižší míře. Nejčastější způsob, kterým je dosahováno intenzifikace vyjádření, je spojování hodnotícího výrazu s adverbium (*hrozně v pohodě, úplně bezvadný*), absolutně nejčastěji však s částicí *fakt* (*fakt uvolněný*).

Literatura

- Filipец J. a kol., 2001, *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 2. vydání, dotisk. Praha: Academia.
- Jaklová A., 1993–1994, *Existuje mluva mládeže?* „Český jazyk a literatura“ 4, č. 3–4.
- Kostečka J., 2004–2005, *Slangové výrazy středoškoláků*, „Český jazyk a literatura“ 55, č. 1.
- Slovník nespisovné češtiny*, 2006, 2. vydání, Praha: Maxdorf.
- Sochová Z., Poštoilková B., 1994, *Co v slovnících nenajdete*. Praha: Portál, 1994.
- Rysová K., 2003–2004, *Slangové výrazy žáků*, „Český jazyk a literatura“ 54, č. 1.
- Zima J., 1961, *Expresivita slova v současné češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

Summary

The present paper focuses on assessment of linguistic means used to express evaluation by the youth generation. We were interested in the children's choice of expressions; whether there are any new or fashionable expressions in their speech and what expressions are used as intensifiers.

Fifteen 3–10-minutes records of students' spoken language were used as material for the research.

The analysis drew us to a conclusion that expressive vocabulary is very frequent in the students' speech. Among those, vast majority are words originating in a semantic shift (*hustý, drsný, libový, vymletý*). Everyday words (*trapný, hustý, super, v pohodě*), but also updated expressions (*libový, suprový, vymletý, na pohodu*), which are not used so frequently though, are very popular. The most common means of intensifying is adding an adverbial in front of the adjective (*hrozně v pohodě, úplně bezvadný*). However, by far the most common intensifier is the particle *fakt* (*fakt uvolněný*).